YÛNUS EMRE VE *DÎVÂN*'I

ORHAN KEMÂL TAVUKÇU

VakıfBank Kültür Yayınları: 0100
Klasik: 10

YÛNUS EMRE VE *DÎVÂN*'I
ORHAN KEMÂL TAVUKÇU

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Ömer Uzunağaç

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

Üretim ve Satış Sorumlusu
Mesut Sönmez

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2022

ISBN 978-625-7447-84-3

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Kasım 2022

YÛNUS EMRE VE *DÎVÂN*'I

ORHAN KEMÂL TAVUKÇU

vb.

YÛNUS EMRE

Anadolu'da gelişen Türk yazı dilinin ve millî edebiyatın mimarlarından olan Yûnus Emre'nin, 1240-1241 yılında doğduğu düşünülmektedir. Hayatının ilk dönemlerini bugünkü Aksaray'ın Ortaköy ilçesine bağlı Sarıkaraman'da (Sarıköy) çiftçilik ve harratlık (çıkrıkçılık) yaparak geçirmiştir. Kıtlık döneminde buğday istemek üzere yanına gittiği Hacı Bektaş Veli'nin yönlendirmesiyle Taptuk Emre'ye intisap etmiştir. Şiirlerinden ve *Vilâyet-nâme*'deki ifadelerden evli olduğu anlaşılan Yûnus, birden fazla çocuğunu muhtemelen vebadan kaybetmiştir. Kösedağ Savaşı'ndan sonra başlayan Moğol hâkimiyetine karşı oluşan cephede yer aldığı anlaşılan Yûnus, beraber hareket ettikleri Ahiler ve Türkmenlerin üzerindeki baskı artmaya başlayınca onlarla birlikte memleketinden ayrılarak batıdaki ahi yerleşimlerine göçmek zorunda kalmıştır. Bu yolculuk esnasında Şeyh Edebâli'nin de Yûnus'un yanında olduğu anlaşılmaktadır. Hâlen bu bölgede tesadüf edilen Yûnus makamları bu yolculuğun izlerini barındırmaktadır. Şiirlerinden birinde Türkistan'a (Orta Asya) da gittiğini ima eden Yûnus'un *Dîvan* dışında *Risâletü'n-Nushiyye* adlı tasavvufî bir mesnevisi bulunmaktadır. Yûnus Emre, 82 yaşındayken 1320-21 yılında vefat etmiştir; kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir.

ORHAN KEMÂL TAVUKÇU

1970 yılında Rize'nin İkizdere ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini İkizdere'de tamamladı. 1987 yılında girdiği Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1991'de mezun oldu. 1992'de mezun olduğu bölümde asistan olarak göreve başladı. 1993'te yüksek lisans öğrenimini, 2000 yılında doktorasını tamamladı. Güney Kore'nin Pusan şehrinde *Pusan University of Foreign Studies* bünyesinde (2003-2004) ve Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'nde (2007-2008) misafir öğretim üyesi olarak çalışan Orhan Kemâl Tavukçu, 2006'da "Eski Türk Edebiyatı doçenti" unvanını aldı. 2010 yılında Namık Kemal Üniversitesi'ne, 2011'de de Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'ne naklen atandı. 2012-2015 yılları arasında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin dekanlığını yürüttü. 2013-2016 yıllarında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Bilim Kurulu'nda aslî üye olarak bulunan Tavukçu, 2016-2019 yılları arasında Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yaptı ve aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü müdürlüğünü yürüttü (2017-2019). Orhan Kemâl Tavukçu'nun ulusal ve uluslararası ortamlarda yayımlanmış kitap, makale ve bildirileri bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babası olan Tavukçu, İngilizce bilmektedir.

Gölgesinde ceviz dallarının serinliğini hissettiğim
anacığımın muazzez ruhuna, rahmetle...

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9
Yûnus Emre'nin Yaşadığı Çağın Siyasî Görünümü 13
Yûnus Emre'nin Hayatı 38
Doğum ve Ölüm Tarihi 39
Memleketi 40
Adı 51
Ümmîliği 58
Ailesi 60
Beşerî Kaynakları ve Tarikatı 63
Hoca Ahmed Yesevî 64
İbnü'l-Arabî ve Hallâc-ı Mansûr 71
Evhadüddin Kirmânî, Ahi Evran, Sadreddin Konevî, Hacı Bektaş Velî, Tapduk Emre ve Mevlânâ 78
Sarı Saltuk 82
Edebâlî 84
Geyikli Baba 85
Âşık Paşa 86
Yolculukları 89
Yûnus Emre Şiirlerinin Bazı Ayırt Edici Özellikleri 91
Sonuç 104

Dîvân 107
Şiirlerin Kafiyelerine ve İlk Mısralarına Göre Alfabetik Sıralanışı 515
Kaynaklar 529
Ekler 541

ÖNSÖZ

Türk yazı dilinin ve millî edebiyatın inşası söz konusu edildiğinde ilk akla gelecek isimlerden biri olan Yûnus Emre, günlük hayattan aldığı kelimeler ve yerli hatta mahallî kavramlarla oluşturduğu şiir diliyle, son derece girift felsefi meseleleri yalın ve açık bir biçimde ifade etmiştir. Diğer taraftan Yûnus, Türklüğün en eski dönemlerinden kalma ritüellerin, destanların, oğuz-nâmelerin, İslâm'ın temel kaynaklarıyla yoğrulduğu, güncellendiği ve Türkçe dillendirildiği metinler ortaya koymuştur. Bu durum, onu yüzyıllar boyunca milletin gönlünü ve hafızasını oluşturan tasavvuf ortamlarının vazgeçilmez unsuru haline getirerek bir "Yûnus Mektebi"nin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır.

Tasavvuf erbabı ve halk üzerindeki derin etkisine rağmen Yûnus Emre, ancak XX. yüzyıl başlarından itibaren edebiyat ve sanat çevrelerinin dikkatini çekebilmiş ve ilmî çalışmaların konusu haline gelmiştir. Fuat Köprülü'nün 1919 yılında yayımladığı *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Yûnus'un akademik bir yaklaşımla ele alındığı ilk eserdir. Bundan sonraki yüz yılı aşkın süre zarfında konuyla ilgili irili ufaklı çalışmalar ortaya konmuş ancak aslî kaynaklardaki bilgiler hep aynı bakış açısıyla yorumlandığı için bunlar da genellikle Köprülü'nün çizdiği çerçeveyle sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte farklı yaklaşımlar ve son zamanlarda gün ışığına çıkarılan belgeler, Yûnus'un hayatı hakkında bilinmeyen bazı ayrıntıları ortaya koyma imkânı sağlamaktadır.

Yûnus Emre Dîvânı'nın en eski beş nüshası ve 1485 tarihli bir mecmuada kayıtlı şiirlerinin karşılaştırmalı metnine dayanan bu çalışmada, biri mesnevi şeklinde yazılmış 304 manzumeye yer verilmiştir. Ayrıca Yûnus'un hayatına dair bazı ayrıntılar; yaşadığı çağ, Anadolu'da gerçekleştiği düşünülen toponim göçleri, onu besleyen kaynaklar, yakın çevresindekiler ve şiirleri üzerinden yapılan değerlendirmelerle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Aynı mahlası kullanan başka şairlerin varlığı ve Yûnus'un yaşadığı döneme tarihlenebilecek sağlam metinlerin bulunmayışı, Yûnus (Emre) şiirleriyle ilgili birtakım belirsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle Cumhuriyet'ten sonra yapılan neşirlerde, tespit edilen manzumelerden hangilerinin Yûnus'a ait olabileceği meselesi araştırmacıların zihnini meşgul etmiş; konuyla ilgili ölçütler ortaya konmasa da tercih edilen metinlerle *Dîvân*'ın kapsamı belirlenmiştir. *Yûnus Emre Şiirlerinin Bazı Ayırt Edici Özellikleri* başlıklı bölüm, bu belirsizliğin ortadan kaldırılmasına katkı sağlamak amacıyla çalışmaya eklenmiştir.

Elinizdeki çalışmaya, *Dîvân*'ın bilinen en eski yazmalarında varyantlar halinde bulunan ve gerek söyleyiş gerekse içerik itibarıyla Yûnus üslubunu yansıtan manzumeler alınmıştır. Karşılaştırmaya başka sağlam nüshaların da eklenmesiyle manzume sayısının artacağına şüphe yoktur. Ancak üslubun kılavuzluğunda yürütülmesi gereken bu çalışma, daha geniş bir zaman diliminde ele alınacaktır.

Anadolu Türklüğü ve Türkçe için "felaketler dönemi" olarak tanımlanabilecek bir çağda söylediği şiirlerle vatan toprağının mayalanmasında müstesna bir yeri olan Yûnus Emre, en derin şükran ifadelerine layıktır; kendisini rahmet ve minnetle yâd ediyorum. Onun izlerini takip ederek geçirdiğim yirmi yıllık sürede sarf ettiğim emeğin meyveye dönmesi için beni teşvik

eden, destek veren aileme, meslektaşlarıma; bu cümleden Prof. Dr. M. Fatih Köksal ve Prof. Dr. İsmail Güleç'e, ayrıca kitabın basımını üstlenen Vakıfbank Yayınevi'nin sabırlı ekibine içtenlikle teşekkür ederim.

Orhan Kemâl Tavukçu
20 Eylül 2022 / İkizdere

YÛNUS EMRE'NİN YAŞADIĞI ÇAĞIN SİYASÎ GÖRÜNÜMÜ

Yûnus Emre'nin yaşadığı dönemin en önemli olaylarından biri, Türkiye Selçukluları'nın önde gelen hükümdarlarından olan Alâeddin Keykubâd'ın 31 Mayıs 1237'de, Ramazan Bayramı'nda elçilere verdiği bir ziyafette zehirlenerek öldürülmesidir. Çöküş sürecinin başlangıcı olarak yorumlanabilecek bu olay, Ahiler ve Türkmenler için de bir dönüm noktası olmuştur. Zira Alâeddin Keykubâd, tıpkı babası ve dedesi gibi, Ahileri himaye etmiş; böylece Ahilik, başta Konya olmak üzere Kayseri, Sivas, Erzurum ve Denizli gibi önemli şehirlerde yayılma imkânı bulmuştur[1] (Tavukçu, 2021[a]: 1147). Nitekim *Kerâmât-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî* adlı eserde Ahi Evran'ın bizzat Alâeddin Keykubâd tarafından Konya'ya davet edildiği kaydedilmiştir:

> *Ahi Evran padişah Kayseri'den debbâğdı. Ulu Alaeddin onu Konya'ya davet eyledi. Sadettin [Sadreddin] Konevî ilen muhabbeti ziyade idi. Ta kim onu Denizli'ye gönderdiler. Hacı Bekdeş kim Sulucaöyüğe gelince, o da Kırşehri'ne geldi. Çokca debbağlık yaptı. Tatar muhalifi olup savaşkan idi. Fütüvvet erbâbının serveridir. Bu yüzden şehitlik şerbetin içti. Hünkâr ile musafahası, keramatı çok-durur* (Altınok, 2003:187; Köksal, 2021: 24).

---

1. "*II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasıyla işler tersine dönmüştür. Zaten babasına muhalif bir şahsiyet olan yeni sultan, babasının icraatlarına karşı olduğu gibi onun dostlarına da pekiyi gözle bakmamış, dolayısıyla her geçen gün biraz daha büyüyen Ahilerin nüfuzunu da ortadan kaldırmaya çalışmıştır. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu amaçla tahkikat başlattığı, Ahi Evren ile etrafındaki Ahileri tutuklattığı, Türkmen zümreleri üzerinde yoğun bir baskı kurmaya çalıştığı ve çok sayıda Ahi ile Türkmen'i öldürttüğü bilinmektedir.*" (Akkuş, 2018: 616).

Aynı hadise Süleyman b. Alaüddevle b. Abdullah tarafından 997/1588 yılında Kırşehir'de kaleme alınan 93 beyitlik *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Velî*'de Ahi Evran'ın hayatına dair önemli ayrıntılarla anlatılmaktadır. Buna göre hüneriyle göz dolduran Ahi Evran,[2] yerine Ahi Başara'yı bırakarak Sultan'ın davetine icabet etmiştir (Altınok, 2005: 65-77; Köksal, 2021: 23):

Ahi Evran Kayseri'de debbâğ idi
Dürlü dürlü sahtiyân boyar idi

Alâaddîn anda gördü hüneri
Ol eri Konya'ya da'vet eyledi

Ahi Başara'yı kodu Hayma[na]da
Muradı yomunı süre Konya'da

---

2. Gelibolulu Âlî (ö. 1600) tarafından nakledilen aşağıdaki menkıbe Ahi Evran'ın manevî şahsiyetiyle de tebarüz ettiğini göstermektedir: *Şems-i Tebrîzî'nin (öl. 1247?) Konya'ya gelip Mevlânâ (öl. 1273) ile yakınlaşmasından sonra Mevlânâ'nın, ulemâ örfünü bırakıp dervişâne kılığa büründüğü 'için şehrin ileri gelenleri bu yakınlıktan rahatsızlık duymaya başlar. Sultan Alâeddin'e giderek bunları ayırmalarını isterler. Alâeddin bunun devlet işi olmadığını söyleyerek gelenleri geri çevirir. Şehrin âlimleri bundan incinerek Konya'yı terk etmeye karar verirler ve bir Cuma günü hep birlikte şehirden çıkarlar. Sultan Alâeddin buna çok içerler ve bu durumda Cuma namazı kılınamayacağını düşünerek Sadreddîn-i Konevî'ye haber gönderir ve bu olumsuz gelişmeyi bertaraf etmesi ricasında bulunur. Sadreddîn de meseleyi Denizli'deki Ahi Evran'a havale eder. Ahi Evran bir katıra binerek Çarşamba Suyu civarında âlimlere ulaşır ve onlardan caminin kilitli kalmasının uygun olmayacağını, "Allah'ın gölgesi" Alâeddin'in gönlünün kırılmaması gerektiğini ihtar ederek dönmelerini ister. Ancak âlimler inat ederek dönmeyeceklerin söylerler. Ahi Evran gazabla yere işaret eder ve yer bu inatçı âlimleri ve yanlarındaki hayvanlarını dizlerine kadar yutar. Çaresiz dönerler ve "Ahi'nin kerameti, Sadreddîn'in velâyeti ile tayy-ı mekân" edip Cuma namazı saatinde Konya'da olurlar. Ondan sonra herkes Ahi Evran'ın bir, gizli hazine' olduğunu öğrenir. Halk büyük kalabalıklarla ziyaretine gitmeye başlar. Sonra Konya'dan Kayseri'ye geçer. Orada asıl sanatı olan debbağlık mesleğini icra eder* (Köksal, 2021: 20-21).

Kaynakların aktardığına göre Alâeddin Keykubâd ne kadar mâhir bir hükümdar ise oğlu Keyhüsrev de o kadar zayıf ve liyakatsizdi. Bu durumun farkında olan Keykubâd, Eyyûbî melikesi Melike-i Âdiliyye'den doğan küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht tayin etmişti. Ancak Sultan, Keykûbâdiye sarayında ölünce saltanat mücadelesi başlamış ve cenaze henüz Konya'ya gönderilmeden, içlerinde Sâdeddin Köpek'in de bulunduğu bazı emirler, giriştikleri tertiplerle şehzâde Keyhüsrev'i Keykûbâdiye'den Kayseri Sarayı'na götürerek tahta çıkarmışlardır (Turan, 2021: 424).

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bir oldu-bittiyle hükümdar olmasının devletin işleyişini ve sosyal dengeleri alt üst ettiği anlaşılmaktadır. Alâeddin Keykubâd'ın diğer beylere göre daha üstün tutarak nüfuzu altına aldığı Hârizmli beyler, biat töreninden sonra ayaklanarak güney bölgelerini yağmalamaya başlamıştır. Diğer taraftan, en başından itibaren süreci yöneten Sâdeddin Köpek, zaman içerisinde, elde ettiği nüfuzu kullanarak Sultan'ı kontrol altına almış ve Keykubâd devrinin tecrübeli devlet adamlarını tek tek ortadan kaldırmıştır (Turan, 2021: 424-431).

Bu gelişmeler karşısında sessiz kalmayan Ahi ve Türkmenler de karşılarında yine Köpek'in[3] yönlendirmesiyle Sultan'ı bulmuştur. *GıyâseddinKeyhüsrev Türkmenler ve Ahiler'in siyasî gücünü ortadan kaldırmak amacı ile onların liderleri konumunda bulunan Kırşehir'deki Baba İlyas'ı Amasya'nın Çat köyüne, Konya'da otur-*

3. Kendisine rakip olabilecek hemen herkesi ortadan kaldırarak nihai hedefi olan Selçuklu tahtına her geçen gün daha çok yaklaştığını düşünen Sâdeddin Köpek'in ihtirası, sonunu hazırlamıştır. Samsat Kalesi'nin fethinden sonra Konya'ya muzaffer bir komutan olarak dönen Köpek, kendisinin Sultan Alâeddin Keykubâd'ın oğlu olduğu dedikodularını yayarak tahtı ele geçirme planlarını devreye sokmuştur. Ancak bir süredir durumdan haberdar olan Gıyâseddin Keyhüsrev, 1238 yılında, Sivas subaşısı Hüsameddin Karaca ile birlikte kurdukları bir tuzakla Sâdeddin Köpek'i öldürtmüş ve bir kafese koydurduğu cesedini Kubâdiye Sarayı'nın burçlarında teşhir etmiştir (Turan, 2021: 427-433).

makta olan Ahi Evran'ı Denizli'ye, Kırşehir'in İnanç [İnaç] köyünü yurt tutan Şeyh Edebâlî'yi bugün Kırıkkale'nin ilçesi olan Balışeyh'e, Kırşehir'de oturan Hacı Bektaş-ı Velî'yi Suluca Karahöyük'e sürgüne göndererek onları baskı altına almaya çalışıyordu. Bu sırada Sivas'ta bulunan Hacı Bektaş'ın kardeşi Mustafa Menteş, sürgünü reddedince II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in adamları tarafından tutuklandı ve Moğol istilası esnâsında şehit edildi[4] (Altınok, 2005: 67-70; Çelik, 2014: 113; Köksal, 2021: 24-26). Ahi ve Türkmenlerin bu ilk zorunlu göçlerine dair bazı ayrıntılar, *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Velî*'nin satır aralarında (31-42. beyitler) verilmiştir:

Evranı bed-hûlar gammazladılar
Denizli'ye varuben yolladılar

Bir karyede eyleyüben bâğbân
Yir yaruldı ne han kaldı hânümân

Neçe sırdaşun saldular gurbete
Adı İlyas idü hem gitti Çat'a

Bir hemdemi var key Kefersûdî
Firâr idüp âlemi cenge kodı

Bir haldaşu dahi var idi Menteş
Evran'a yâr olup hemi de sırdaş

---

4. Aşıkpaşazâde'nin, yukarıda adı geçen şahsiyetlere dair ifadeleri, bunların birbirleriyle ilişkileri ve üstlendikleri rollerin daha iyi anlaşılması bakımından önemlidir: "*Ve Hacı Bekdaş kim Horasân'dan kalkdı. Bir kardaşı dahı var-ıdı; Menteş dirlerdi, bile kalkdılar geldiler. Togrı Sivaz'a geldiler ve andan Baba İlyâs'a geldiler ve andan Kırşehr'ine vardılar ve andan Kayseriyye'ye geldiler. Kayseri'den kardaşı Menteş gine Sivaz'a vardı. Anda eceli mukadder-imiş, anı şehîd itdiler.*" (Âşık Paşazade, 2003: 571).

Kırşehri'de kopdı Sivas'a gitti
Nice leşker ilen görklü cenk itdi

Şol karındaşun Öyük'de kodı
Hacı Bekdeş idi kim erin adı

Gidem didi ol eri salmadılar
Her bir yanın yollarun bağladılar

Hem Ede Balu İnac'ü'l-Gülşehri
Ol hüma olmuşdı Evran'ın yâri

Nâmında dirlerdi erin Balı Şeyh
Vardığı yire ad oldı Balı Şeyh

Yûnus bile anınla düşdi yola
Nice âhiyi buluban şad ola
(Altınok, 2005: 67-70)

Bu mısralar, dönemin önde gelen Türkmen liderlerinden Baba İlyas Horasanî, Ahi Evran, Hacı Bektaş Velî ve kardeşi Menteş ile Edebâlî'nin birlikte hareket ettiklerine işaret etmektedir. Selçuklu yönetimi de bu oluşumu fark ettiği için "sürgün" kararını vermiş olmalıdır. Ne garip tecellidir ki Alâeddin Keykubâd'ın, kabiliyetlerinden istifade etmek üzere Konya'ya davet ettiği Ahi Evran, Denizli'de bir köyde bağ işleriyle uğraşmak zorunda bırakılmış, adeta yer yarılmış içine girmiştir. Hacı Bektaş ise Sulucakaraöyük'te göz hapsindedir. Ahi Evran'ın sırdaşlarından olan Baba İlyas, muhtemelen Kırşehir civarından, "gurbet" olarak ifade edilen Amasya'nın Çat köyüne sürülmüştür.

Bir hemdemi var key Kefersûdî
Firâr idüp âlemi cenge kodı

mısralarında, Baba İlyas'ın hemdemi olarak Kefersûdî nisbesiyle takdim edilen Baba İshak'ın da kaçarak Babaî ayaklanmasını başlattığı (*âlemi cenge kodı*) anlaşılmaktadır (Köksal, 2021: 24-26).

Son beyitte (42. beyit) Yûnus'un da adı geçmektedir; bu kayıt, onun mensup olduğu sosyal çevrenin tespiti açısından önemlidir ancak Yûnus'un bu hareket içerisinde olması mümkün değildir. Zira Yûnus, ayaklanmanın gerçekleştiği 1240 yılında doğmuştur. 1588 yılında kaleme alınan bu manzumede müellif muhtemelen, 1261 yılından sonra gerçekleştirilen ve daha geniş kapsamlı olan "Uçlar"a göçün hatıralarını metne dahil etmiştir.

Âşık Paşa'nın dedesi Baba İlyas Horasanî'ye bağlı Baba İshak tarafından Kefersud'da başlatılan Babaî İsyanı böyle bir ortamda patlak vermiştir.[5] II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kötü yönetimi devletin iktisadî ve sosyal düzeninin bozulmasına sebep olmuş; bu da zorlu hayat şartlarıyla mücadele etmek zorunda kalan Türkmenlerin ve diğer bazı grupların Baba İlyas (Baba Resul) etrafında toplanmalarına yol açmıştır. İsyan 1240 yılında bugünkü Kırşehir'in yaklaşık 30 km kuzeyinde bulunan Malya Ovası'nda güçlükle bastırılabilmiştir (Ocak, 1991[a]: 373).

Babaî ayaklanması esnasında devletin içine düştüğü zor durum, o günlere kadar Selçuklu hudutlarında dolaşmakta olan Moğolların daha kararlı bir şekilde Anadolu'ya yönelmelerinin de yolunu açmıştır. Bunun bir sonucu olarak 1242 kışı başlarında

---

5. Aslında kendine mahsus siyasî ve sosyal şartların beslediği bu ayaklanma, sürece bağlı olarak sonradan ortaya çıkmış olan Babaî hareketi ile karıştırılmıştır. Babaîlik, isyanın bastırılmasından sonra kurtulmayı başaranların fikrî faaliyetleri için kullanılan bir terimdir (Ocak, 1991[a]: 373).

Erzurum Moğolların eline geçmiş; şehirdeki erkekler ve ihtiyarlar kılıçtan geçirilmiş, eli iş tutabilecek olanlar da esir alınmıştır.

Devleti ciddi anlamda zayıf düşüren bu gelişmeler, Zara ile Suşehri arasındaki Kösedağ eteklerinde Moğollarla karşılaşan Selçuklu ordusunun uğradığı hezimeti de bir ölçüde açıklayabilir (Tavukçu, 2021[b]: 5). Tabii bu sonucun alınmasında Gıyâseddin Keyhüsrev'in zayıf kişiliğinin de önemli etkileri olduğu açıktır.[6] Keyhüsrev, savaş hazırlıkları esnasında yanındaki güngörmüş devlet adamlarını dinlemeyerek tecrübesiz kişilerin aklıyla hareket etmiş, hatta Kösedağ yenilgisinden önceki geceyi maiyetindeki bu adamlarla içki içip eğlenerek geçirmiştir (Turan, 2021: 454). Keyhüsrev'in zayıf kişiliği ve sefahate düşkünlüğü, Moğolların hiçbir ciddi dirençle karşılaşmadan savaşı kazanmalarına sebebiyet vermiştir. 3 Temmuz 1243 Cuma günü hezimete uğrayan Selçuklu ordusu dağılırken "Sultan dağ üzerinde, ordugâhında, şaşkın bir vaziyette durumu takibediyor; emîrlerin öldürülmesi üzerine mağlubiyetin başladığını anlıyor; destârcesini (mendilini) yüzüne kapayarak ağlıyordu" (Turan, 2021: 455). Aynı günün akşamı memleketin idaresini Mübârizüddin Çavlı'ya bırakan Keyhüsrev, ailesini ve hazinelerinin bir kısmını yanına alarak Tokat, Ankara ve Antalya üzerinden Konya'ya gitmiştir.

İhtiyar ve gençlerin kalbinde bir dağ olarak yerleşen Kösedağ, Anadolu ülkesi ve Selçuklu Devleti için *inhitat*ın başlangıcı olarak kabul edilmiş; diğer taraftan Baycu Noyan'ın bu beklenmedik zaferinden dolayı 1243 yılı bir asır sonra bile "Baycu Yılı (Sâl-i Baycu)" olarak anılmıştır. Kösedağ'ı geçen Moğollar dağılan Selçuklu ordusunun arkasından Sivas'a yürümüş; daha önce Hârizm'de yapılanlara şahit olan Sivas kadısı Kırşehirli

---

6. Anonim *Selçuk-nâme*'de, Moğolların, Gıyâseddin Keyhüsrev'in eğlence düşkünlüğü ve zayıf şahsiyetini öğrendiklerinde memnun olduğu ve Selçuklu ülkesine saldırdığı ifade edilmiştir (Turan, 2021: 449).

Necmeddin'in, girişimleriyle halk kurtulmuş ancak şehir üç gün boyunca yağmalanmıştır (Turan, 2021: 459).

Moğolların bir sonraki durağı Türkiye Selçukluları'nın en zengin şehirlerinden Kayseri olmuştur. Erzurum ve Sivas tecrübelerinden sonra Kayseri istilaya karşı hazırlanmış; Kösedağ'dan kaçıp gelen Samsâmüddin Kaymaz ve Fahreddin Ayaz şehrin müdafaasını üstlenmiştir. Şehir halkı,[7] Ahiler ve askerlerden oluşan savunma hattı on beş gün boyunca şehri savunmuş ancak Moğolların muhasarayı kaldırmayı düşündüğü bir zamanda Hajuk (Hacik) oğlu Hüsam adlı bir Ermeni mühtedisinin hıyaneti, akabinde Fahreddin Ayaz'ın taraftarlarıyla birlikte Baycu'nun safına katılması şehrin düşmesine sebep olmuştur (Turan, 2021: 459-460).

Özellikle Ahilerin merkezi olan Kayseri'yi zapt edince Moğollar, münhasıran Ahiler ve Bacılara ait iş yerlerini, evlerini yağmalayıp, yakıp yıkmışlardır. Ahi ve Bacılara ait sanayi siteleri yağmalanıp ateşe verilmiştir... Moğolların şehre girdikten sonra burayı yağmalayıp talan ettikleri, halkı işkencelere tabi tuttukları, kendilerine karşı şehri savunan on binlerce insanı öldürdükleri, genç erkeklerle genç kızları esir ederek götürdükleri anlatılmaktadır. Ahilerin Moğollar tarafından öldürülerek teşkilatlarının dağıtılması, kurdukları düzenlerinin bozulması, birçok arkadaşlarının Moğollara esir düşmesi ve yapılan zulümlerin ahiler üzerinde bıraktığı tesirler Moğollara duydukları nefret ve düşmanlığı uzun süre canlı tutmuştur (Akkuş, 2018: 616). Nitekim Ahilerle birlikte hareket ettiği bilinen Yûnus

---

7. Kayseri savunmasında kadınların da mücadeleye katıldığını *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Velî* haber vermektedir:
Hatunlar oturuben danuşdılar
Siylerüne kamalar bağlaşdılar

Varup Kayseri'yi tutdular mekân
Virmediler ol kafire el aman (Altınok, 2005: 68).